

Færdselsregler og overnatning

Det er tilladt at færdes til fods på det fredede areal. I de tilgrænsende skove, som hører under Odsherreds Statskovdistrikt, må man gå overalt og cykle på skovveje og befæstede stier, med mindre der er skiltet et forbud. Når man færdes i området, må man vise hensyn og ikke smide affald fra sig. Hunde skal holdes i snor.

Der ligger enkelte spejderhytter og lejrskoler på det fredede areal. Der er mulighed for alle at overnatte i små telte og i vejrløst på naturlejrpladsen ved Væverstuen, som er vist på kortet. Det er kun tilladt at tænde bål her.

Yderligere information

Folder "Bistrup skovene" fortæller om skoven syd for Særløse Overdrev og kan fås på biblioteker eller på www.naturnet.dk. Området udgør en del af Hvalsøegnen, som er nærmere beskrevet i amtets publikation "Oplev Natur og Kultur", der kan bestilles på www.ra.dk

4. udgave 2003 i serien "Naturen i Roskilde Amt"
Tekst & layout: Teknisk Forvaltning, Roskilde Amt
Fotos: Charlotte Helsted, Jette Sommer, Michael Pedersen,
Repro og tryk: Graulund & Jørgensen
ISBN nr. 87-7800-071-8

Hvordan kommer man til Særløse Overdrev

Området ligger i Hvalsø Kommune mellem Hvalsø og Osted.

Kør sydpå fra Særløse By mod Ny Tolstrup ad Lygtenbjergvej. I det første skarpe venstresving kører du lige ud ad Vernersmindevej til skoven. Der er parkeringsplads 50 m inde i skoven. Du kan også vælge at dreje til højre fra Vernersmindevej ad Tjørnehusvej. Drej til venstre lige efter Væverstuen. Parkeringsplads 50 m inde i skoven.

■ Bus 232 fra Roskilde Station til Hvalsø Station over Ny Tolstrup, stopper ved Lygtenbjergvej/Orupvej ca. 1 km fra Særløse Overdrev.

— Regionaltoget fra København til Kalundborg standser i Roskilde og Hvalsø. Cykel kan medtages på alle afgang.

ROSKILDE AMT

Teknisk Forvaltning, Køgevej 80, 4000 Roskilde, Tlf. 46 32 32 32
E-mail: ra@ra.dk . Internet: www.ra.dk

Særløse Overdrev

Naturen i Roskilde Amt

Landsbyen før 1800-tallet

Før udskiftningen sidst i 1700-tallet lå landsbyerne med tilhørende marker som små isolerede enheder. Landsbyerne var adskilt fra hinanden af store græsningssområder med krat og mindre trægrupper - overdrevene. Skovene var mange steder forsvundet - hugget til gavntræ og brændsel og ødelagt af kreaturgræsning.

Driftsformen i landbyfællesskabet var baseret på tre elementer: tofterne, bymarken og overdrevet. Hver enkelt gård havde en toft. Det var et stykke hegnat særejejord umiddelbart ved gården. Bonden kunne bruge arealet til kálhave eller græsning for mindre dyr.

Landsbyfællesskabet

Bymarken lå lige uden for landsbyen. Den var normalt delt op i tre vange - en vintersædmark, en vårsædmark og en mark, der lå brak. Hver gård havde sin nøje afmålte del af bymarker. Da man ville sikre, at alle fik lige meget god og dårlig jord, resulterede det i, at gårdens lodder i bymarken kunne være spredt mere end 20-100 forskellige steder. Derfor samordnede bønderne arbejdet i bymarken, og driften var underkastet fællesskabets ofte meget gamle love og regler. Markarbejde som såning og høst skulle gå igang samtidigt for alle. Den dygtige og energiske bonde var derfor afhængig af den dårlige og dovne.

Udover at bønderne skulle passe deres egne marker, udførte de også hoveriarbejde for godserne. Hoveriet var en del af betalingen for at "leje" jord hos godsejeren. Hoveriarbejdet omfattede normalt over 100 dage om året. Godsejerne ville naturligvis have markarbejdet udført på de mest gunstige dage, og det gik ud over bøndernes egen jord. Det var også en af årsagerne til, at bønderne fik et noget pauvert resultat af anstrengelserne på deres egen jord.

Overdrevet

Overdrevet var den del af landsbyens jorder, der blev brugt til græsning for landsbyens husdyr. Overdrevet lå længere væk fra landsbyen end bymarken, og det kunne være alle former for arealer - stenede, sandede,

kuperede, fugtige, men også arealer på god jord. Overdrevet kunne også ligge tættere på landsbyen, men så var det oftest arealer, som af en eller anden grund ikke kunne dyrkes. Husdyrenes sommerfoder bestod af græs, urter samt blade og kviste af træer og buske. Om vinteren var husdyrene staldet op og fik næsten udelukkende hø. Men der var ofte knapt med foder, og husdyrene var derfor gerne magre hen på foråret. De kom på græs så tidligt som muligt og gik ude til frosten satte ind.

Græsningens betydning for plantelivet

Planterne på overdrevet bar tydeligt præg af afbidningen. Tornede buske og træer som tjørn, slåen, hunderosen og skov-abild kunne modstå dyrenes bid. Beskyttet af dem voksede andre træer op, f.eks. bøg, eg, ask og hylde. Også urtefloraen havde tilpasset sig græsningen. Der kom tornede planter som lav tidsel, rosetplanter som høst-borst og giftige planter som engbrandbæger. Arter, som dyrene efterstræbte, klarede

Skov-Abild (Vild æble) bidt af kvæg, Særløse Overdrev.

sig under buskene. Ved græsningen blev der fjernet næringsstoffer fra jorden. Da arealerne ikke blev gødsket, blev jorden mere og mere udpint. Der voksede derfor hovedsageligt planter, der var tilpasset næringsfattige levesteder. Hedelyng er en sådan plante, og den har også vokset på Særløse Overdrev. Ligeledes var der ofte mange forskellige arter, fordi arealerne var så varierede med hensyn til jordbund, fugtighed og lys og så upåvirkede af gødskning og dræning.

Landskabet og de store jordreformer

I perioden fra midten af 1700-tallet til begyndelsen af 1800-tallet skete der en markant ændring af landskabet i Danmark. Landbruget var urentabelt, og det gav for få penge i statskassen. Man måtte finde en anden struktur, som kunne sikre større produktion og bevarelse af hoveriarbejdet. Samtidig skulle større sammenhængende skovarealer sikre tømmer til skibsbygning.

Udskiftningen af landbrugsjorden medførte, at de fleste overdrev forsvandt. En stor del af gårdene blev flyttet ud fra landsbyerne, og hver bonde fik sin egen jord samlet om gården. De bønder, der fik jord på overdrevene, rensede jorden for sten og pløjede det meste op. Kun de arealer, der var vanskelige at dyrke, fik lov at bestå som overdrev.

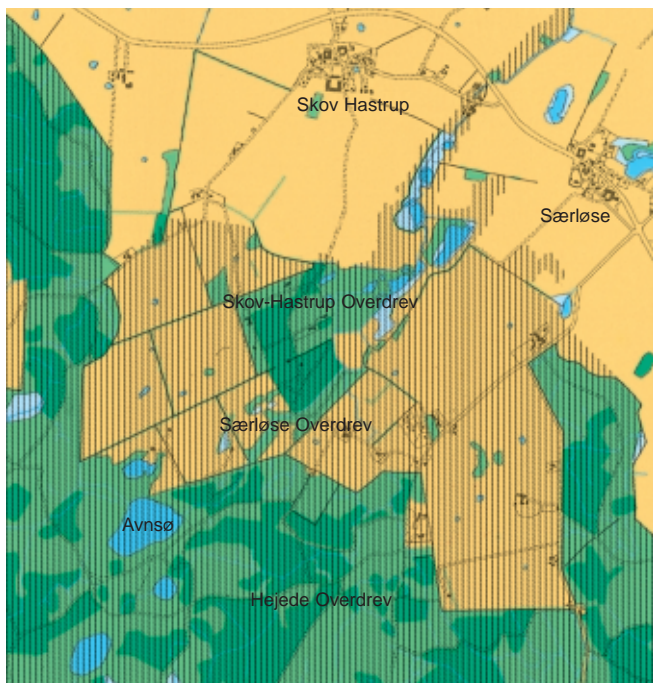
Skovforordningen i 1805

Skovforordningen hørte også med til de store jordreformer. Den blev indført i 1805, og den skulle sikre, at skov- og landbrug blev adskilt, så man kunne få mere rationelle enheder. Skovforordningen medførte blandt andet, at kilometervis af retliniede stengærder blev bygget for at holde kreaturerne ude fra de arealer, der fremover skulle være skov. Landets samlede skovareal begyndte at stige fra at have været nede på 1-2 % til at dække ca. 10 %. I dag er der endnu engang truffet beslutning om at øge skovarealet i Danmark, målet er at fordoble skovarealet til 20 % over en 80-årig periode. Dette vil igen sætte et særligt præg på landskabet, især omkring større byer, hvor statens skovrejsning bliver prioriteret særlig højt.

Særløse Overdrev og omegn

Særløse og Skov-Hastrup var skovlandsbyer og dermed anderledes end egnens andre landsbyer. Skovlandsbyer var små landsbyer med lille bymark og stort dyrehold. Bønderne i disse byer kunne have et stort antal dyr, fordi de, foruden Særløse og Skov-Hastrup Overdrev, kunne "leje" græsningsplads på Hejede Overdrev syd for byen (se kortet neden for).

Hejede Overdrev (Heide/Hede = overdrev) fungerede som overdrev frem til 1820. Herefter blev det indlemmet i skoven, og der blev bygget et langt stendige som afgrænsning af skoven. Skov-Hastrup Overdrev nord for Særløse Overdrev blev opdyrket og fungerer i dag som agerjord. Det er dermed kun Særløse Overdrev, der har bevaret sit udseende.

Det skraverede område på kortet viser de områder, der i 1801 blev anvendt til græsning eller høslæt. I dag er det meste enten skov eller opdyrket jord, og kun en lille del anvendes fortsat til græsning

Græssende kvæg på Særløse Overdrev

Umiddelbart har Særløse Overdrev ikke forandret sig siden de store jordreformer omkring år 1800. Diger med levende hegn er bevaret, og der er ikke ændret på vandløb, vandhuller og lavninger. Alligevel er der sket væsentlige forandringer. For ca. 40 år siden var det meste af området opdyrket og gødsket. Ligeledes er der blevet gravet tørv i den lavtliggende del ved Avnsø. Opdyrkning og gødskning har gjort, at en række planter er forsvundet fra overdrevet. Det drejer sig bl.a. om kort øjentrøst, kugle-museurt, maj-gøgeurt og udspærret dværgbunke. Andre mere næringskrævende arter som brændenælde, rajgræs og mælkebøtte er blevet mere talrige.

Overdrevets planter

Det nordøstlige område af Særløse Overdrev har aldrig været opdyrket. Her findes typisk overdrevslandskab med spredte træer og kreaturbidte, tornede buske. Overdrevet er præget af at have været gødsket. Vegetationen er derfor ikke så artsrig. Hist og her kan dog findes typiske overdrevs-arter, f.eks. markfryttele, lav tidsel, håret høgeurt og knold-ranunkel. Overalt findes planter, som er hyppige i græsland, og på de rette årstider er der et flot blomsterflor af røllike, knopurter og perikon.

Dele af overdrevet er så busk- og skovbevokset, at der findes typiske skovarter som blå og hvid anemone, lungeurt og desmerurt. De fugtige lavninger på det

kvæggræssede overdrev har en typisk kærvegetation med bl.a. kattehale, eng-forglemmigej og vandrøllike. Bøllesø, tørvegraven nord for Avnsø, er meget artsrig med mange interessante planter. Her findes f. eks. blærerod, en insektædende vandplante, der flyder rundt i vandet med gule blomster i juli måned.

Overdrevets fugle og dyr

I krattene på overdrevet yngler en række almindelige sangfugle som gulspurv og bogfinke. Sortspætten er fast ynglefugl i skoven og kan jævnligt høres på overdrevet. Musvåge og spurvehøg, der også yngler i de tilgrænsende skove, søger føde på overdrevet. Fiskeørn bruger om efteråret Avnsø som spisekammer. Af dyr kan man bl.a. finde læge-igle, som er fredet og sjælden. I områdets søer lever også stor vandsalamander, som er fredet og beskyttet af EF-habitatdirektivet. Endelig kan man være heldig at møde grævlingen, hvis man kommer på det rigtige tidspunkt.

Avnsø

Avnsø er en idyllisk beliggende skovsø med en maksimal dybde på 8 meter. Den er en af de reneste søer i Roskilde Amt. Særløse Bæk løber fra Avnsø mod nordøst gennem en slugt, som vandet i tidens løb har formet. Bækken har rent vand og et meget værdifuldt insektliv. Desuden finder man her en beskeden blågrønalg af slægten Chamaesiphon, der kun er fundet dette ene sted i landet.

Blåhat

Prikbladet perikon

Naturpleje på overdrevet

Den østlige del af Særløse Overdrev blev fredet i 1951 for at sikre området som overdrev og for at bevare forholdet mellem åbne partier og skov- og kratbevoksede områder. Siden fredningen groede arealet noget til, og det var nødvendigt at foretage naturpleje. Allerede i 1979 og 1981 foretog Natur & Ungdom og Roskilde Amt i fællesskab kratrydning på den kreaturgræssede del af overdrevet. I 1990'erne er der jævnligt blevet ryddet krat på overdrevet og fjernet buske i hegnene. Siden 2000 er plejen blevet forbedret væsentligt, idet overdrevet nu bliver græsset uden brug af gødning.

Naturen får det bedre

Resten af Særløse Overdrev blev fredet i 1960 for at bevare landskabets karakter. Den midterste parcel anvendes i sommermånederne til lejrskoleformål og er derfor i mange år blevet slået. Men nu høstes høt hvert år, og kreaturer græsser området i efterårsmånederne. I 1991 blev den sydvestlige del af overdrevet hegned, og der blev sat får ud. I 1992 blev området græsset meget hårdt for at komme til bunds i brændenælder, hindbær og fremvoksende buske. I 1993 blev der ikke sat får ud på arealet, hvilket var til stor gavn for områdets urtevegetation.

Plejen udpiner jorden til gavn for planter og dyr på overdrevet. Især på den midterste parcel er der allerede synlige forbedringer. Overdrevsplanterne breder sig, vegetationen bliver lavere, og i sommeren 2002 var der flere sommerfugle end tidligere. På det fåregræssede overdrev ved Bøllesø har orkidéen skov-gøgellilje bredt sig og er dukket op et nyt sted. Måske kan den nye forbedrede pleje ad åre genskabe artsrigdommen på overdrevet.

